

Net als in de film

Kerkelijk filmgesprek bij The Way

Een vrijdagavond in een huiskamer in Barneveld. Zo'n tien personen, dertigers en veertigers, verzamelen zich voor een huiskamervoorstelling van de film *The Way*. Een film van regisseur en acteur Emilio Estevez, over een vader die de *camino* naar Santiago de Compostela loopt als eerbetoon aan zijn overleden zoon.

*E*en deelnemer heeft de film voor deze avond uitgekozen. Zijn introductie is eenvoudig: 'Ik zag deze film en het raakte me. Daarom wil ik hem nu graag kijken met jullie.' Het licht wordt gedimd, de film wordt gestart. In het halfdonker van de kamer kijkt ieder op haar en zijn eigen manier. Soms schieten we met elkaar in de lach. En bij sommige scènes wordt het wel heel stil.

Na afloop, rondom de eettafel met een glas wijn, komen de reacties. Kijkervaringen worden uitgewisseld. Welke scène blijft je bij? Welk personage doet je wat? Hoe heb je gekeken? Verschillen worden zichtbaar en leiden tot nieuwe vragen. Waarom nu juist die scène, dat personage? De kijkervaring blijkt heel persoonlijk te zijn, en bij behoedzaam doorvragen komen de persoonlijke verhalen op tafel. Aan het einde van

de avond gaat ieder haars en zijns weegs. Over een paar weken zien we elkaar weer, rond een nieuwe film.

Zo simpel kan het zijn. Samen een film kijken, een glas drinken en iets van je leven delen. Geloofscommunicatie lijkt haast een te groot woord voor zo iets alledaags. Toch is dat wat er hier gebeurt.

In dit artikel reflecteer ik op bovenstaand praktijkvoorbeeld van geloofscommunicatie in een levensbeschouwelijk filmgesprek. Ik houd een pleidooi voor een visie op leren en ontmoeten in de kerkelijke gemeenschap, dat geworteld is in het gewone leven. Geloof en zingeving zijn geen 'hogere zaken' waartoe je een opstapje als film

nodig hebt om ze bespreekbaar te maken. Geloof is een onvervreemdbaar deel van de belevingswereld van mensen. Ik verken hoe in bovenstaand praktijkvoorbeeld film ‘werkt’ om deze levensbeschouwelijke dimensie van en in het alledaagse te ontsluiten en te helpen verwoorden.

Ik bespreek de bovenstaande casus en kijk daarbij met name naar de methodische keuzes die onder deze werkvorm liggen. Ik benader het levensbeschouwelijk filmgesprek als een eenvoudige, niet te gestructureerde gespreksvorm, waarbij een predikant of andere professional een begeleidende, procesmatige rol vervult. Sleutelwoorden hierbij zijn: laagdrempelig, levensecht en open.

Laagdrempelig

Films zijn makkelijker te krijgen dan ooit. Al snel na de verschijning in bioscopen worden veel films op dvd uitgebracht, en ook via het internet zijn veel films (legaal) toegankelijk gemaakt. De technische mogelijkheden om films te vertonen zijn in de afgelopen tijd sterk verbeterd. Met een simpele beamer en een witte muur of oud diascherm is in een huiskamer eenvoudig de sfeer van een bioscoop op te roepen. De praktische voorwaarden zijn kortom snel vervuld.

Maar welke film leent zich voor een levensbeschouwelijk filmgesprek? Die vraag is wellicht minder eenvoudig te beantwoorden. Toch vormt de keuze van de film een belangrijk vertrekpunt voor een filmgesprek.

Zoiets alledaags – toch is het geloofscommunicatie wat hier gebeurt

Een simpel criterium kan zijn dat levensbeschouwing en geloof een herkenbare rol spelen in de film. Dat betekent niet altijd dat de film daarmee per se christelijk te noemen valt. Veel films die bestemd zijn voor een algemeen publiek verhouden zich op de een of andere wijze tot het christelijk erfgoed, of hebben geloof en geloofstradities als thema.

In het genoemde voorbeeld, de film *The Way*, is de christelijke traditie duidelijk aanwezig, zowel in de thematiek als in de encensering. De

film begint te vertellen over een vader die zijn zoon verliest. De relatie tussen deze vader en zoon is niet zonder

problemen. De zoon gaat zijn eigen weg, tegen de verwachtingen van zijn vader in.

De vader rouwt om het verlies van zijn zoon, en besluit in zijn plaats de weg naar Santiago te gaan lopen. Onderweg ontmoet hij medepelgrims en in het contact met hen komen vragen naar de zin en onzin van het lijden en het leven in alle scherpste aan de orde. Maar ook troost, verlossing en verzoening zijn herkenbare motieven. De reis vindt een voorlopig einde in de kathedraal van Santiago, waar christelijke beeldthema's prominent getoond worden.

Valkuil

Door een film als deze te kiezen wordt op een heel laagdrempelige manier een levensbeschouwelijk gesprek geïnitieerd. De thema's liggen immers voor het opscheppen? Tegelijk ligt hier ook een valkuil. Een film waarin de dood, pelgrimage, kerken, geloof en ongelooft expliciet onderdeel van de plot en de

enscenering zijn, kan de kijker ook lui maken of voortijdig een oordeel laten vellen.

Dit geldt nog sterker wanneer de setting van de bijeenkomst een kerkelijk karakter heeft. De kijkervaring kan dan al bij voorbaat gekleurd worden door de verwachting dat er wel over geloof gepraat zal moeten worden. Een voortijdig oordeel kan tot gevolg hebben dat de kijker afhaakt: 'Dit is me te veel opgelegd *pandoer*.' Het kan er ook voor zorgen dat het gesprek aan de oppervlakte blijft, doordat de deelnemers 'gewenste' antwoorden gaan geven. Niet de eigen kijkervaring en levenservaringen worden dan gedeeld, maar het gesprek verwordt tot een uitwisseling van vrome algemeenheden.

Dit is een spanningsveld waarin de gespreksleider voorzichtig moet opereren. Zowel in de voorbereiding als in de uitvoering van de bijeenkomst dient zij of hij zich rekenschap te geven van de voetangels en klemmen die met deze werkvorm zijn gegeven.

Wat kan de professional, de pastor of catecheet, doen om deze valkuil te vermijden? In bovenstaande casus is het niet de predikant die de film heeft uitgekozen, maar een van de deelnemers. Op de keuze van de film heeft zij dus geen invloed. De predikant is wel de hele avond aanwezig, zij heeft op een onnadrukkelijke manier de rol van begeleider in het gesprek. Zij moet in staat zijn het gesprek te verdiepen, en de thema's en motieven boven het vanzelfsprekende uit te tillen.

Een eerste vuistregel hierbij is dat weerstanden en storingen voorrang hebben. Wanneer iemand afhaakt of geïrriteerd raakt, moet dit ruimte krijgen. Een ontspannen en aanvaardende reactie van de gespreksleider kan

de deelnemer verleiden tot een tweede blik, naar de film en naar zichzelf. Pas als ruimte is gegeven voor de primaire reacties, kan er openheid ontstaan om nog eens te kijken. Wanneer het voor de hand liggende mag worden benoemd en erkend, kan er bereidheid zijn bij de kijker om een tweede stap te zetten en de film op een andere laag tot zich te laten spreken. De gespreksleider moet dus goed luisteren achter de taal waarmee de deelnemers hun kijkervaringen verwoorden, of deze nu positief of negatief gekleurd zijn.

Levensecht

Een belangrijke sleutel tot een geslaagd film-gesprek ligt in de vraag naar de levensechtheid van de film en het gesprek rond de film voor het gewone leven van de deelnemers. Het oordeel of de film werkelijk *true to life* is, is echter niet aan de voorbereider(s) van de avond, maar aan de kijkers, de deelnemers aan de bijeenkomst. Het is daarom erg belangrijk dat de film op een open wijze wordt geïntroduceerd. De simpele introductie uit de casus is een goed voorbeeld van hoe dit werkt. 'Ik zag deze film, hij raakte me, en nu wil ik hem graag samen met jullie bekijken.'

Deze introductie steekt in op het niveau van de (al dan niet spirituele) beleving van de spreker. 'Ik zag de film en hij raakte me.' Dit roept nieuwsgierigheid op: wat was het in de film dat hem raakte? Zou de film mij ook raken, wanneer ik ga kijken? Kennelijk wordt er in deze film iets van belang verbeeld of verteld. Ik ben benieuwd.'

De introductie is ook uitnodigend. De spreker geeft ermee aan dat hij zijn kijkervaring graag

wil delen. Hij stelt zich alvast open, hij is bereid om zich op zijn kijkervaring te laten bevragen. 'Ik werd geraakt. Daar wil ik best over vertellen. Maar ik ben ook benieuwd naar jullie ervaring met de film. Misschien herken je je in mijn ervaring, misschien is die van jou anders.'

Een eenvoudige, korte introductie als deze laat de deelnemers dus voorsorteren op het belevingsniveau en bereidt hen voor op de uitwisseling van ervaringen na het kijken.

Tegelijk worden de kijkers helemaal vrij gelaten. Er wordt niet verteld over de plot, niet over mogelijke thema's

of interpretaties, er wordt geen kijkvraag meegegeven. Dit is een belangrijke methodische keuze.

Door de film sec, zonder inhoudelijke argumentatie of duiding te presenteren, geeft de gespreksleider blijk van vertrouwen in de film, in de individuele kijker en in de groep. Over elk van die drie – film, kijker en groep, valt nog iets meer te zeggen.

Kijken naar een film

Een film spreekt, zoals ieder kunstwerk, een eigen taal. Met audiovisuele middelen vertelt de regisseur een verhaal, waarin de kijkers worden meegenomen. De acteurs verbeelden en vertolken personages, maar zij vertegenwoordigen ook aspecten van de kijker. Ieder personage kan de woordvoerder blijken van een stem in jezelf. De vrijheid zoekende zoon Daniel; de rouwende vader Tom; de cynische Sarah, die teleurgesteld is geraakt in mensen; de Ierse schrijver Jack, wanhopig op

zoek naar een verhaal dat ergens over gaat; de lompe Hollander Joost, die grenzeloos op zoek is naar contact. Ook de filmmuziek speelt een rol van betekenis, net als de enscenering, het camerawerk, de montage. Alle lagen in de film communiceren met elkaar en met de kijker. Al deze elementen samen vormen een geheel, dat meer is dan een voertuig voor de plot.

De film 'spreekt' op verschillende niveaus en kan ook op verschillende niveaus verstaan

worden door de kijker. In het geval van *The Way* kunnen de natuurbeelden van de Pyreneeën en de zee bij

Finisterre op zichzelf al de beleving van de kijker raken, op een manier die in zekere zin los staat van het verhaal van de film.

Om de film als film tot zijn recht te laten komen, is het noodzakelijk met een open, onbevangen blik te kijken. De eerder genoemde valkuil van het voortijdig oordeel kan daarbij opnieuw in de weg zitten.

Wanneer een kijker afhaakt, kan dat ook iets zeggen over de geloofwaardigheid van de film voor die persoon. Kan de kijker de film relateren aan het eigen gewone leven? Zijn er aanknopingspunten om in te stappen, in het verhaal, in de beleving, in de personages, in de beelden? Weerstand, of een negatieve reactie, betekent niet altijd dat de film niet levensecht is in de ogen van deze persoon. Het is goed om door te vragen waar de storing vandaan komt. Vaak raakt ook dit aan ervaringen die iemand in haar of zijn leven heeft opgedaan. ➤

***Niets over de plot, thema's
of interpretaties, er wordt geen
kijkvraag meegegeven***

De pastor of gespreksleider moet dit wel kunnen uithouden. Een negatieve of onverschillige reactie kan snel ervaren worden als een afwijzing. 'Ik heb de verkeerde film gekozen, ik ben niet geschikt voor dit soort dingen.' Een gezonde dosis ontspannen zelfvertrouwen is hier geboden.

Iedereen kijkt anders

Naar mijn overtuiging vormt met name de dialoog over de kijkervaringen bij de film het lerende aspect van een activiteit als deze. In het gesprek komen namelijk onvermijdelijk verschillen aan de oppervlakte, die in het gesprek niet opgelost hoeven worden. De gespreksleider van een filmgesprek beweegt daarbij steeds heen en weer tussen het individu en de groep. De film spreekt een eigen taal en doet op een eigen manier zijn werk met de kijker. Elke individuele deelnemer doet zijn of haar eigen ervaring op. Tegelijk sticht samen kijken ook gemeenschap. Dit is zelfs een van de expliciete doelen van een filmgesprek. Ook hier is een spanningsveld waarin de gespreksleider behoedzaam een weg moet vinden.

De gemeente en groepen in de gemeente bestaan uit individuen, van wie nog maar de vraag is of en in hoeverre zij gedeelde overtuigingen en ervaringen hebben. In onze hoogst geïndividualiseerde samenleving kan er niet worden uitgegaan van een collectieve ervaring vanuit de leefwereld van vandaag: wij ervaren, of *jongeren* beleven het zo ...

Vaak wordt in de gemeente gezocht naar werkvormen of benaderingen die aansluiten bij de beleveniswereld van de deelnemers.

Vaak is dat een van de redenen waarom film als medium wordt gebruikt. Daarbij moet echter worden mee bedacht dat deze belevingswerelden heel verschillend kunnen zijn, ook binnen een doelgroep. Mensen zijn verschillend met betrekking tot hun opleidingsniveau, gender, inkomen, thuissituatie, gezondheid, spirituele opvoeding en ontwikkeling. Een kijkervaring die iemand inbrengt kan niet zomaar als 'de kijkervaring van de groep, van jonge mensen, of van de kerkgangers' worden benoemd.

Oog krijgen voor verschil en leren omgaan met pluraliteit is een belangrijke uitdaging in de gemeente. Verschillen zijn er, en ze hebben ook effect. Verschil is vaak ook machtsverschil. In

de gemeente bezeren mensen zich ook aan elkaar. Ook in een filmgesprek kan dit gemakkelijk gebeuren. Niet iedereen heeft

zomaar taal ter beschikking om geloof en levenservaringen ter sprake te brengen. Niet iedereen heeft evenveel luistervaardigheden. In elke groep zijn dominante personen, en elke groep heeft 'stille wateren'.

Gemeente-zijn vandaag de dag betekent dat de leden moeten leren omgaan met diversiteit en pluraliteit en dat zij oog leren krijgen voor machtsverschil. Dat begint met het erkennen dat in elke gespreksgroep ieder individu haar of zijn eigen inbreng en belang, beleving en overtuiging meebrengt. De lerende gemeente

is een oefenplaats in discipelschap van gelijken (Schüssler Fiorenza 1993). De inzet bij dit principe betekent paradoxaal genoeg dat er geoefend moet worden in het waarnemen van verschil, van vreemdheid, van anders-zijn en anders-geloven. Hier brengt de pastor met haar professionaliteit veiligheid.

Kijken in een groep

Toch zit er in de huiskamer in Barneveld meer dan een verzameling individuen. Deze groep heeft elkaar opgezocht. Dit is meer dan slechts een praktisch gegeven. Het is ook een principieel punt. (Leren) geloven doe je niet op je eentje. Zin zoeken en ervaringen leren duiden is binnen de kerk geen kwestie van relatie tussen een meester en een leerling, of een gids en een zoeker. Geloven vindt plaats in het midden van de gemeente. Daar kan ieder de ander tot leraar worden. Samen zie je meer. De kijkervaring van de een kan die van de ander aanvullen, verdiepen, bevragen of zelfs omkeren.

De groep gaat dus samen op zoek. Ze hebben gekeken naar dezelfde film, op hetzelfde moment. Maar niet iedereen heeft hetzelfde gezien. De beleving van wat getoond is, werkt voor iedereen verschillend. Dat is geen probleem, maar een kans. De keus om dit gesprek aan te gaan, is een erkenning van de pluraliteit van de gemeente van vandaag. Sterker nog: een levensbeschouwelijk filmgesprek heeft alleen maar kans van slagen wanneer pluraliteit en verschil positief gewaardeerd worden. 'Jij bent zo mooi anders dan ik', schreef de dichter Hans Andreus. Dat kun je alleen maar nazeggen als je niet bang

bent om je af en toe te schuren aan verschil.

Ook hier brengt de pastor professionele vaardigheden in die helpend zijn. De pastor moet niet te snel zijn met het zoeken naar overeenkomsten in ervaring en beleving. Juist door de diversiteit niet te schuwen, maar te zoeken, kan zij voorgaan in de dialoog.

Het gesprek over kijkervaringen, die onherroepelijk verschillend zijn, maar niet concurrerend en juist verrijkend werken, is zodoende een uitstekende oefening om te leren omgaan met de pluraliteit van geloven in de gemeente van vandaag.

Open

Zoals uit de casus duidelijk blijkt, gaat het in dit filmgesprek niet om het vinden van een gemeenschappelijke duiding, en ook niet om het geven van uitleg over de film of de thema's van de film. Het gesprek aan de keukentafel wordt op een open manier ingestoken, en start eigenlijk met twee simpele vragen: 'Wat heb jij gezien en wat heeft je geraakt?'

Dit is een benadering die verschilt van een meer methodisch filmgesprek zoals bijvoorbeeld Tjeu van den Berk (1994) dat beschrijft. In deze methode wordt een duidelijk didactisch stappenplan gevolgd, waarin de werelden van het filmverhaal en het levensverhaal en het grotere maatschappelijke verhaal hermeneutisch op elkaar worden betrokken.

De beschreven casus rond de film *The Way* kent een veel lossere structuur. Deze vorm van filmgesprek veronderstelt een groot vertrouwen in de kracht van de groep. De deelnemers worden in staat geacht om zelf de relevantie van

de film met betrekking tot hun leven te kunnen verwoorden. Zij worden uitgenodigd op een open wijze de thema's en beelden uit de film te verbinden met hun leven, met hun biografie, met hun spiritualiteit en hun eigen vragen en antwoorden rondom geloven.

Dat verloopt in een vrij gesprek onvermijdelijk op een fragmentarische, associatieve, onaffe wijze. Dit is niet erg, over een aantal weken wordt het gesprek immers voortgezet rond een nieuwe film. De deelnemers ontmoeten elkaar bovendien ook buiten deze groep. De bijeenkomst is een momentopname in het gewone leven, een kort verblijf in de restauratie voordat de reis weer verdergaat. De predikant heeft, zoals eerder gezegd, een begeleidende, dienstbare rol in het gesprek. Ze bewaakt vooral het luisteren naar elkaar. Ze stelt af en toe behoedzaam een verdiepende vraag en kan al te dominante interpretaties mild kritisch bevragen. Ze behoedt de openheid, zodat in het alledaagse het heilige onverwacht kan oplichten.

Dat vraagt om vaardigheden als flexibiliteit, luisterend vermogen, durf en ontspannen aanwezigheid. Deze zet zij in om de ontmoeting te faciliteren, waarin zowel de film, de individuele kijker als de groep tot hun recht komen. Haar communicatiestijl is eerder vragend dan uitleggend, al kan soms enige verheldering goed op zijn plaats zijn. Maar zij is daarin eerder volgend dan leidend.

Er licht iets op

Waar komt levensbeschouwing en geloof aan de orde in dit filmgesprek? Dat is niet klip en klaar aan te wijzen. Bovenstaande methodiek

van een vrij gesprek rondom een film voorziet niet in een duidelijke methodische stap waarin de sprong naar het geloof wordt gemaakt. Dat is een bewuste keuze. Ik ga ervan uit dat zingeving en levensbeschouwing onmiddellijk meekomen, wanneer mensen hun leven relateren aan wat er zich op het witte doek afspeelt. Het verhaal van een film, van vrijwel elke film, is een manier om zin te geven aan de vragen en uitdagingen van het leven. Zelfs een *happy hollywood ending* getuigt van een verlangen en een overtuiging. Als kijker blijf je achter met het tevreden gevoel dat alles klopt, dat alles is zoals het moet zijn. Maar wanneer het licht aangaat, komen de vragen. En het besef dat het eigen leven zich niet in Hollywood afspeelt. Achter de schermen van het dagelijkse bestaan, wat blijft er dan nog van onze verlangens en overtuigingen over?

Wanneer wij het gezelschap zoeken van elkaar, om onze vragen te delen, onze vermoedens van een antwoord te verwoorden, wanneer we bereid zijn ons daarbij te laten storen door de heel verschillende ervaring van de ander, dan licht daarin iets van geloven op. Dan wordt daarin de gemeente wat zij moet zijn, een lichtend licht en een zoutend zout. De gesprekken aan de keukentafel beginnen bij de film, raken vervolgens aan het gewone leven, en verhelderen de relevantie van geloof en spiritualiteit voor elke dag. Dat inspireert, dat geeft moed, dat troost. Net als in de film. <

Literatuur

- Berk, Tj. van den (1994). *Het Filmgesprek. Een manier om beelden ter sprake te brengen*. Kampen: Kok.
- Schuessler Fiorenza, E. (1993). *Discipleship of Equals. A Critical Feminist Ekklesiology of Liberation*. New York: Crossroad.
- Verkerk, M.J. (red.) (2011). *Scherp gezien. Film en christelijke filosofie*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Vries, G.C. de (2008). *Leren zien – leren geloven. Een praktisch-theologische theorie van esthetisch-religieus leren*. Gorinchem: Narratio.

Geertje (dr. G.C.) de Vries is docent Theologie aan de afdeling Theologie en Levensbeschouwing van Hogeschool Inholland te Amstelveen.
gcdevries@planet.nl

'Auf dem Weg: Santiago de Compostella', 2008, Museum Catharijneconvent, Utrecht